

Jan Siuta*, Bogusław Żukowski*

WZROST LESISTOŚCI KRAJU OD 1946 ROKU

INCREASE IN THE COUNTRY FORESTATION RATE SINCE 1946

Słowa kluczowe: użytkowanie ziemi, gleba, szata roślinna, woda, krajobraz, degradacja środowiska, lesistość.

Key words: land use, soil, vegetation cover, water, landscape, environmental degradation, forestation rate.

The paper presents:

- 1) *The outline of legal regulations concerning the protection, restoration and management of forest resources together with waste- and agriculturally non-effective land reclamation starting from the year 1923. In 1991 the Law was enacted that regulated in a comprehensive way the principles of forest management in relation to the other elements of the environment; the provisions of the latter Law apply to all forest types regardless their ownership form;*
- 2) *The dynamics of the forestation rate in respective voievodships, according to the present structure of administrative division of the country;*
- 3) *The analysis illustrating how the variability of legal provisions and financing principles affects the forestation rate within the state owned in private land, in particular over the years 1999–2008.*

The Country-wide Plan for increasing Forested Surface (KPZL) adopted in 1995 by the Council of Ministers had been implemented under conditions of a high instability of principles for qualifying and financing the afforestation of agricultural land. This resulted in a high fluctuation of the Plan implementation and in the decreasing afforestation indices starting from the year 2004. Despite the high variability of legal and financial conditions for afforesting of non-effective agricultural land, the forestation rate of the country increased from 20.8% in 1945 to ca 30.0% in 2010 (Fig. 1).

---

* **Prof. dr hab. Jan Siuta, mgr inż. Bogusław Żukowski – Zakład Ochrony Ziemi, Instytut Ochrony Środowiska - Państwowy Instytut Badawczy, ul. Krucza 5/11d, 00-548 Warszawa; tel.: 22 625 10 05, w. 26; e-mail: jan.siuta@ios.edu.pl**

1. WPROWADZENIE

Lasy i zarośla drzewiaste są naturalnymi ekosystemami lądowymi w strefie klimatu umiarkowanego. Ewoluuja i odnawiają się w sposób naturalny. Bytowo-gospodarcze wymogi człowieka przekształcają od zarania jego cywilizacji ekosystemy naturalne w użytki rolne, mieszkaniowe, komunikacyjne i przemysłowe. Modyfikuje to warunki klimatu lokalnego, nasilając różnorodne formy antropogenicznej degradacji środowiska oraz ekstremalne zjawiska przyrodnicze. Ekosystemy leśne są nieustannie pod dużą presją potrzeb bytowo-gospodarczych człowieka, które sukcesywnie pomniejszały procentowy udział lasu w strukturze przestrzennej użytkowania ziemi. Nie bez istotnego znaczenia są też zjawiska przemysłowej degradacji i zamierania ekosystemów leśnych [IOŚ 1987; Oddziaływanie 1975; SITLD 1977].

Świadomość zagrożeń ekologicznych i gospodarczych wynikających z postępującego wylesiania powierzchni ziemi była jednak żywa od niepamiętnych czasów. Światła część władających ziemią i uczonych doceniała ogólnospołeczne dobro lasów, czyniąc wysiłki na rzecz ich ochrony i odnowy. Znajduje to wyraz w licznych postanowieniach administracyjnych i prawnych uregulowaniach, które przytoczono w rozdziale 2, a nade wszystko w rozwoju prawodawstwa leśnego oraz zintegrowanego systemu gospodarowania lasami na terenie całego kraju, czego wyrazem są przepisy ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444). W ustawie tej określono zasady zachowania, ochrony i powiększania zasobów leśnych oraz zasady gospodarki leśnej w powiązaniu z innymi elementami środowiska i z gospodarką narodową. Przepisy ustawy stosuje się do lasów, bez względu na formę ich własności.

2. POSTANOWIENIA I ROZWÓJ PRAWA LEŚNEGO

Na wstępie tego rozdziału zamieściliśmy w układzie chronologicznym wykaz podstawowych aktów prawnych i dokumentów dotyczących między innymi organizacji administracji lasów państwowych, zasad ich zagospodarowania i ochrony, a także lasów niestanowiących własności państwa oraz zalesiania nieużytków.

Wykaz wybranych aktów prawnych i dokumentów

1. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o organizacji administracji lasów państwowych (Dz. U. R. P. Nr 119, poz. 1079).
2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o zagospodarowaniu lasów państwowych (Dz. U. R. P. Nr 36, poz. 336).
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 czerwca 1927 r. o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności Państwa (Dz. U. R. P. Nr 78, poz. 443).
4. Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 15 listopada 1932 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o ochro-

- nie lasów niestanowiących własności Państwa (Dz. U. R. P. Nr 111, poz. 932). W przepisach tego rozporządzenia szczegółowo określono zasady ochrony, odnowy, urządzania lasów niepaństwowych i gospodarowania tymi lasami.
5. Ustawa z dnia 14 lipca 1936 r. o zalesianiu niektórych nieużytków (Dz. U. R. P. Nr 56, poz. 406).
  6. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz. U. Nr 15, poz. 82); na mocy tego dekretu lasy i grunty leśne o obszarze ponad 25 ha zostały upaństwowione.
  7. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. o zagospodarowaniu lasów i nieużytków nie stanowiących własności Państwa oraz niektórych lasów i nieużytków państwowych (Dz. U. Nr 29, poz. 166 ze zmianami).
  8. Zarządzenie Ministra Rolnictwa z dnia 6 lutego 1961 r. w sprawie zasad i trybu sporządzania wykazów gruntów przewidzianych do zalesienia (M. P. Nr 18, poz. 89); uchylone w roku 1974.
  9. Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 7 sierpnia 1961 r. w sprawie określenia przypadków, w których grunty nieleśne przeznaczone do zalesienia oraz grunty leśne mogą być zalesiane na koszt Państwa (M. P. Nr 66, poz. 288); uchylone w roku 1974.
  10. Ustawa z dnia 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości na własność Państwa (Dz. U. Nr 3, poz. 15).
  11. Ustawa z dnia 22 listopada 1973 r. o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności Państwa (Dz. U. Nr 48, poz. 283).
  12. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444).
  13. Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (Dz. U. Nr 73, poz. 769); zgodnie z treścią tej ustawy grunt rolny może być przeznaczony do zalesienia, jeżeli spełnia co najmniej jeden z następujących warunków: jest gruntem klasy VI lub V, jest gruntem położonym na stoku o średnim nachyleniu powyżej 15%, jest gruntem okresowo zalewowym, jest gruntem zdegradowanym w rozumieniu ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Zalesienie gruntu rolnego jest dokonywane na podstawie planu zalesienia zgodnie z przepisami ustawy o lasach z roku 1991 (Dz. U. z 2000 r. Nr 56, poz. 679).
  14. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Organizacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. nr 229, poz. 2273); ustawą tą anulowano ustawę o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia z roku 2001 r.
  15. Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 64, poz. 427); wśród 23 działań w ustawie wymieniono: poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem oraz dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa

przez scalanie gruntów lub gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi oraz zalesianie gruntów rolnych i innych niż grunty rolne.

16. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne”, objętych programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz. U. Nr 114, poz. 786).

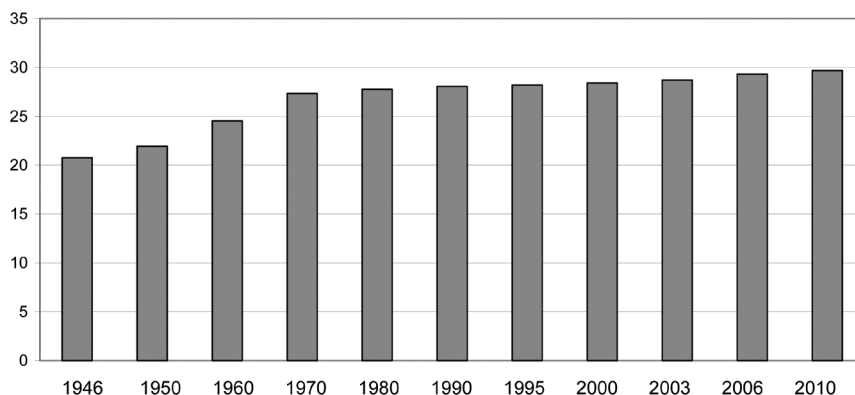
3. LEŚNA REKULTYWACJA NIEUŻYTKÓW I NIEEFEKTYWNYCH GRUNTÓW ROLNYCH – GŁÓWNY CZYNNIK WZROSTU LESISTOŚCI KRAJU

Zalesianie suchogruntowych nieużytków i zdegradowanych (głównie wyjąłowionych) gleb rolniczych prowadzono od dawna (ustawy 1936, 1960). W miarę agrotechnicznego i hodowlanego postępu zmniejsza się opłacalność uprawy roślin na glebach słabej jakości, które stają się odłogami i nieużytkami. Odtwarzanie szaty leśnej jest więc najskuteczniejszym sposobem fitomelioracji (rekultywacji) gleby i krajobrazu. Ekologiczne, gospodarcze i ekonomiczne uwarunkowania oraz złożoność procesów leśnej rekultywacji zdegradowanych gleb rolniczych są przedmiotem licznych publikacji [Gorzelać 1999, Grzywacz 2002, Łaszkiwicz 1996; Niewiadomski 1973; PTL 1988; Siuta 1974, 1996, 2002; Siuta i in. 1987; Smykała 1988; Strzelecki, Sobczak 1972; Szujewski 1988; Tomczak 2002; Zajac 1999].

Polityka państwa (w tym ustawodawstwo) ma decydujące znaczenie w rozwoju zalesiania nieefektywnych gruntów rolnych i nieużytków, czego dowodzą dane przedstawione na rysunkach 1 i 2, konfrontowane z następującymi przepisami prawa:

- 1) ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o obowiązkowych dostawach zbóż (Dz. U. z 1961 r. Nr 35, poz. 182),
- 2) dekret z dnia 28 sierpnia 1952 r. o obowiązkowych dostawach ziemniaków (Dz. U. z 1961 r. Nr 35, poz. 183),
- 3) dekret z dnia 1 grudnia 1953 r. o obowiązkowych dostawach zwierząt rzeźnych (Dz. U. Nr 62, poz. 357).

Wymienione obowiązki zostały anulowane ustawą z dnia 26 października 1971 r. o zniesieniu obowiązkowych dostaw zbóż, ziemniaków i zwierząt rzeźnych (Dz. U. Nr 27, poz. 253). Obowiązkowe dostawy (dla państwa) płodów rolnych wyznaczano na podstawie powierzchni gruntów rolnych bez należytego rozpoznania plonotwórczej jakości gleby. Zalesienie gleb nieurodzajnych było skutecznym sposobem łagodzenia presji państwa. W latach 1946–1970 lesistość kraju zwiększyła się więc z 20,75% do 27,33%, tj. średnio o 0,24–0,28% w ciągu roku (w latach 1961–1970). W latach 1946–1970 zalesiono ponad 1,2 mln ha. Średnio zalesiano około 30 tys. ha rocznie, a w latach 1961–1965 ponad 55 tys. ha rocznie.

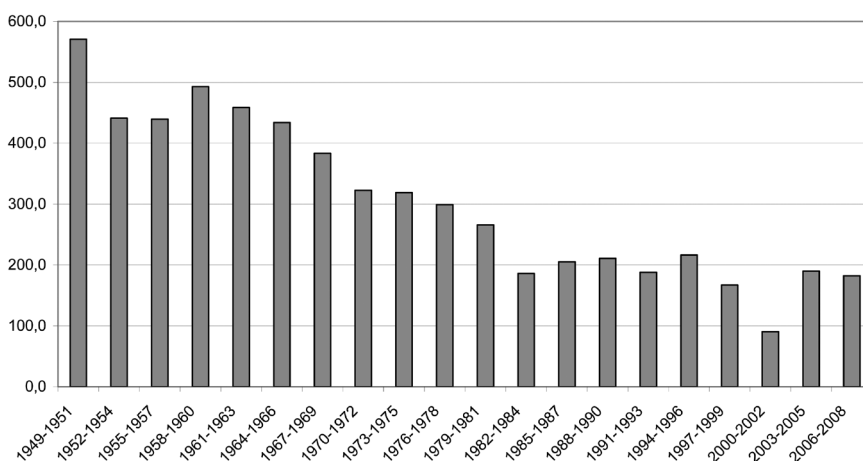

Opracowano na podstawie danych GUS.

Rys. 1. Wzrost lesistości kraju w latach 1946 – 2010 (w % ogólnej powierzchni kraju)

Fig. 1. Increase in the country forest rate in the years 1946 – 2010 (per cent of the total surface)

Zniesienie obowiązkowych dostaw płodów rolnych dla państwa (rok 1971) oraz uchylene w 1973 r. ustawy o zagospodarowaniu lasów i nieużytków (z 1960 r.), a także (1974 r.) zarządzeń Ministra Rolnictwa (z 1961 r.) oraz Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (z 1961 r.) w sprawach kwalifikowania gruntów do zalesienia wraz z zasadami finansowania na koszt Państwa, skutkowało natychmiast minimalnym wzrostem lesistości w latach 1970–1980 z 27,33 do 27,77% (0,04% rocznie). W latach 1981–1990 lesistość wzrosła (rys. 2) zaledwie o 0,23% (0,023% rocznie).

Opracowano na podstawie danych GUS.

Rys. 2. Zalesienia w latach 1949 – 2008 (w tys. ha)

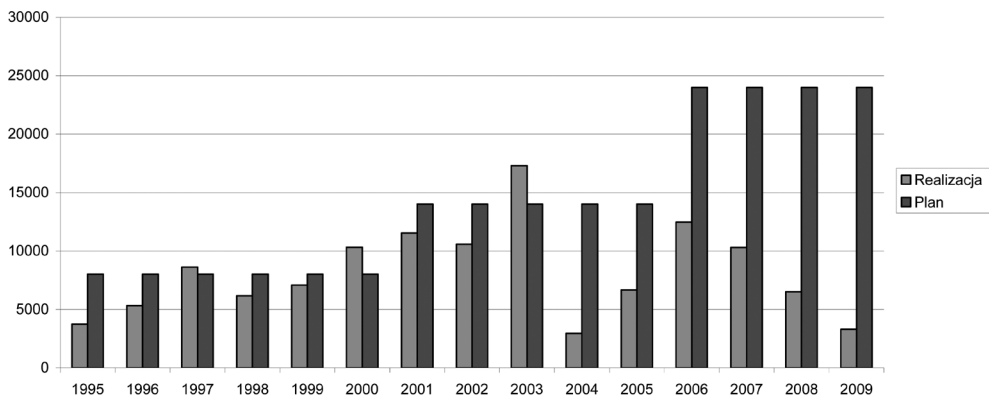
Fig. 2. Afforestation in the years 1949 – 2008

Powyższe dane nie potwierdzają zasadności głoszonej tezy, że polskie leśnictwo nie dysponuje odpowiednimi zasobami hodowlanymi (sadzonymi) i technicznymi do wydatnego zwiększania powierzchni zalesianych w ciągu roku, ponieważ w latach 1946–1970 leśnictwo i rolnictwo dysponowały o wiele skromniejszymi środkami biologicznymi, technicznymi i finansowymi. Mimo to wzrost lesistości był bardzo duży (rys. 1).

W Krajowym Programie Zwiększenia Lesistości [2003] – KPZL założono, że perspektywiczna lesistość wyniesie około 33% powierzchni kraju. Do roku 2020 należy zalesiać około 23 tys. ha rocznie.

W informacji Ministra Środowiska o realizacji w 2005 r. „Krajowego Programu Zwiększenia Lesistości m.in. czytamy:

„w latach 1995–2000 zalesiono 111,3 tys. ha gruntów (111% planu). W drugim etapie realizacji KPZL (lata 2001–2005) przewidziano do zalesienia 120 tys. ha, a zalesiono tylko 95,4 tys. ha (74,5% planu). W latach 2001–2003 zalesiono ponad 20 tys. ha rocznie, a w latach 2004–2005 niespełna 13 tys. ha rocznie” (rys. 3).

Opracowano na podstawie „*Informacji o realizacji KPZL w 2009 r.*”.

Rys. 3. Realizacja KPZL na gruntach niepaństwowych w latach 1995 – 2009 (w ha)

Fig. 3. Afforestation on non-state owned land in the years 1995 – 2009 (in ha)

Nienotowany wcześniej wzrost powierzchni zalesionych, zwłaszcza na gruntach prywatnych w latach 2002–2003 (łącznie 19,6 tys. ha), był wynikiem realizacji ustawy z dnia 8 czerwca 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (Dz. U. Nr 73, poz. 764 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392). Wzrost ten zaznaczył się już wyraźnie w roku 2001 (rys. 3).

W styczniu 2004 r. uchylono ustawę z 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia, zastępując ją przepisami ustawy z dnia 12 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. Nr 229, poz. 2273).

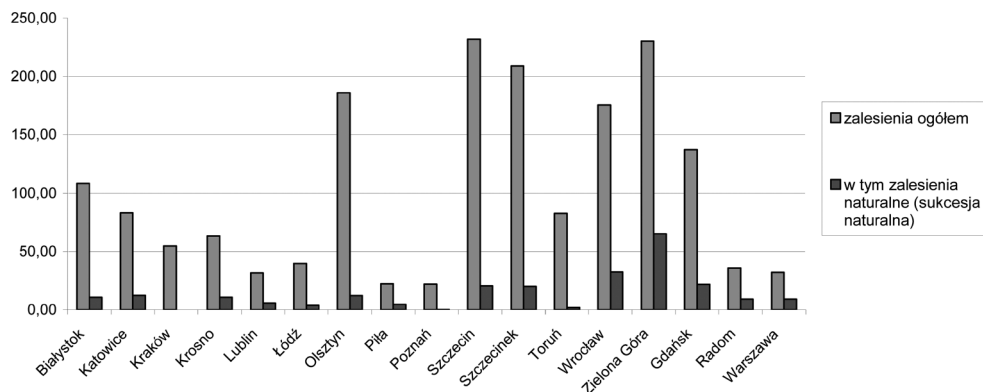
W latach 2004 i 2005 zalesiono odpowiednio 12,7 i 12,9 tys. ha, ale tylko 3,0 i 6,7 tys. ha gruntów niepaństwowych (rys. 3).

W roku 2005 złożono około 4500 wniosków o zalesienie gruntów niepaństwowych (na rok 2006) o powierzchni 17 tys. ha. Na tej podstawie oczekiwano znacznego wzrostu zalesień według nowych uregulowań prawnych. Oczekiwanie to zostało spełnione w ok. 50%.

W Polityce ekologicznej państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016 (M. P. z 2009 r. Nr 34, poz. 501) napisano ogólnikowo, że w ostatnich 20 latach corocznie zalesiano około 20 tys. ha oraz, że realizacja KPZL napotyka coraz większe trudności związane z niską podażą gruntów do zalesienia. Otóż owa niska podaż nie wynika z braku rzeczywistej potrzeby zalesiania gruntów rolnych, lecz z przejściowej niefunkcjonalności obowiązujących uregulowań prawnych i administracyjnych, w tym z braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin, jak również z nierozpoznania¹ potrzeb zalesiania w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin. Nie bez istotnego znaczenia są też bardzo skromne środki finansowe na realizację planowanych zalesień.

Słusznie napisano, że Krajowy Program Zwiększania Lesistości powinien mieć rangę programu rządowego oraz, że gospodarka leśna stanie się współzależnym z rolnictwem ogniwem rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich [Krajowy Program 2003].

Informacja Ministra Środowiska o realizacji Krajowego Programu Zwiększania Lesistości w 2009 r. zawiera dane o wykonaniu KPZL w latach 1995–2009 (rys. 3) oraz o zalesieniu powierzchni (w 2009 r.) na terenie regionalnych dyrekcji lasów państwowych, z uwzględnieniem lasów sukcesji naturalnej (rys. 4).

Opracowano na podstawie „Informacji o realizacji KPZL w 2009 r.”.

Rys. 4. Realizacja zalesień w Lasach Państwowych w roku 2009 (w ha)

Fig. 4. Afforestation in the State Forests in the year 2009 (in ha)

¹ W aktualizacji Krajowego Programu Zwiększania Lesistości z 2003 r. czytamy: *Praktyka wskazuje, że problematyka zalesień jest pomijana przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.*

Zalesienia na gruntach lasów państwowych zrealizowano do roku 2001 włącznie w znacznie większym wymiarze niż zakładał KPZL. W latach 2002–2004 zalesiono nieco mniej niż limit w KPZL. W następnych latach sukcesywnie pomniejszano (z 9679 do 1745 ha rocznie) zalesienie państwowych gruntów leśnych. Łącznie (w latach 1995–2009) zalesiono 128 034 ha wobec planowanych 131 800 ha (rys. 4).

Realizacja zalesień gruntów niepaństwowych wahała się w przedziale 2944 do 17 309 ha rocznie przy przedziale 8000–24 000 ha wskazanym w KPZL. Łącznie zalesiono 12 2880 ha, podczas gdy w KPZL wskazano 214 000 ha.

Na szczególną uwagę zasługuje wyjątkowo duża fluktuacja w czasie zalesiania gruntów niepaństwowych (rys. 3) oraz systematycznie malejąca realizacja KPZL na gruntach leśnych. Tak duża fluktuacja w zalesianiu gruntów niepaństwowych wynikała nie z braku kwalifikacji gruntów rolnych do zalesienia, lecz z wadliwości (w tym zmienności) uregulowań prawnych i finansowych. Znajduje to potwierdzenie w informacji o realizacji KPZL w 2009 r. gdzie napisano: *Nienotowany wcześniej wzrost powierzchni zalesień na gruntach prywatnych w latach 2002–2003, które objęły łącznie 19,6 tys. ha, był w dużej mierze wynikiem realizacji nieobowiązującej już ustawy z dnia 8 czerwca 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia* (Dz. U. Nr 73, poz. 764 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392).

Postępujące nierealizowanie KPZL począwszy od 2001 r. (rys. 3) jest skutkiem braku środków finansowych na wykonanie zadań ujętych w polityce ekologicznej państwa.

Regionalną strukturę zalesień na gruntach lasów państwowych w roku 2009 przedstawiono według Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych (RDLP), na rysunku 4. Na terenach RDLP w Białymstoku, Olsztynie, Szczecinie, Wrocławiu, Zielonej Górze i Gdańsku w roku 2009 zalesiono od 108,4 (w Białymstoku) do 231,9 (w Szczecinku) ha, w tym od 10,74 do 65,1 ha zalesień naturalnych. Najmniejsze zalesienia zrealizowano w RDPL poznańskiej (21,94 ha), pińskiej, lubelskiej, warszawskiej, radomskiej i łódzkiej (39,75 ha), w tym od 0,15 ha (poznańskie) do 20,27 ha (radomskie) zalesień naturalnych.

4. REGIONALNA (WOJEWÓDZKA) LESISTOŚĆ KRAJU W LATACH 1999 – 2008

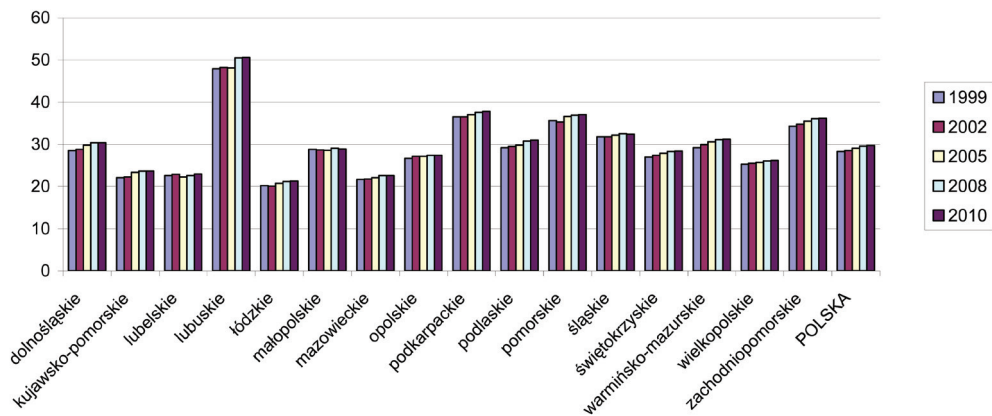
Do grupy o najmniejszej lesistości należą województwa: łódzkie, mazowieckie, lubelskie i kujawsko-pomorskie (rys. 5). Mimo to, począwszy od roku 1999 notuje się w nich znikomy wzrost lesistości, a w województwie lubelskim zupełną stagnację i spadkową tendencję. Województwo lubuskie, mając najwyższy (bardzo duży) wskaźnik lesistości, wykazało znaczny wzrost lesistości (do 50%) w latach 2004–2008 (rys. 5).

Ponad 30-procentową lesistość (w całym okresie lat 1999 – 2008) miały też województwa: podkarpackie, pomorskie, śląskie i zachodniopomorskie. Wykazały one też sukcesywny wzrost lesistości w latach 1999 – 2009. Województwa: dolnośląskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie w latach 2009 – 2010 osiągnęły lesistość 30% (rys. 5). Stagnację lesistości w województwach lubelskim i opolskim można uzasadnić wysoką jakością gruntów rolnych,

a w województwie wielkopolskim wysoką kulturą rolną oraz znaczącym ulepszeniem (melioracje, odkwaszenie) gruntów rolnych [Siuta, Żukowski 2009].

Stagnacji wzrostu lesistości w województwach łódzkim i mazowieckim nie można uzasadnić brakiem gruntów rolnych kwalifikowanych do zalesienia, bo występują tu liczne nieużytkowane grunty, zalesiane samosiewnie (naturalnie), ale brakiem stosownych programów gospodarowania rolniczo-leśną przestrzenią.

Opracowano na podstawie danych GUS.

Rys. 5. Regionalna (województwa) lesistość kraju w latach 1999 – 2010 (w % powierzchni ogólnej)

Fig. 5. Increase in the regional (voivodeship) forest rate in the years 1999 – 2010

5. ZALESIENIE WARSZAWSKIEGO ZESPOŁU MIEJSKIEGO

Warszawski Zespół Miejski (WZM) powołano w 1947 r. rozporządzeniem Ministra Odbudowy w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej (Dz. U. z 1947 r. Nr 68, poz. 424). WZM obejmował teren ówczesnego powiatu warszawskiego. W latach następnych obszar WZM powiększano.

Rocznik statystyczny woj. warszawskiego z roku 1958 informuje, że w latach 1956 i 1957 na terenie WZM zalesiono odpowiednio 1604 i 1457 ha. Największe zalesienia zrealizowano wówczas w powiatach: Mińsk Mazowiecki, Wołomin, Nowy Dwór Mazowiecki i Piaseczno (tab. 1). Według Rocznika Urzędu Statystycznego w Warszawie w granicach WZM, począwszy od roku 1949 do 1960 zalesiono 18 933 ha (rocznie 374 do 3107). Zrealizowany program zalesień WZM stanowi modelowy przykład ekologicznej odnowy terenów przyległych do odbudowywanej (po wojnie) aglomeracji warszawskiej. Korespondował on bardzo wyraźnie w opracowywanym i realizowanym planem odbudowy miasta stołecznego Warszawy.

Analogicznie, ale w mniejszej skali i mniej systemowo zalesiano nieużytki i nieefektywne grunty rolne w innych obszarach, czemu zawdzięcza się wyjątkowy wzrost lesistości kraju do roku 1970.

Tabela 1. Zalesienia na gruntach niepaństwowych w podwarszawskich powiatach w latach 1956 i 1957 według Rocznika Statystycznego woj. warszawskiego 1958 (w ha)

Table 1. Forestation of the non-state owned land in municipalities (in ha) around Warsaw in the years 1956 and 1957, according to the Statistical Yearbook of the Warsaw Voivodeship (1958)

Powiat	Powierzchnia zalesiona w ha			
	rok 1956		rok 1957	
	grunty gromadzkie i wspólne, spółdzielnie produkcyjne, grunty prywatne	Warszawski Zespół Miejski	grunty gromadzkie i wspólne, spółdzielnie produkcyjne, grunty prywatne	Warszawski Zespół Miejski
Nowy Dwór Mazow.	95	327	68	208
Wołomin	132	558	109	493
Otwock	54	90	80	208
Piaseczno	164	263	61	185
Pruszków	115	134	74	122
Mińsk Mazowiecki	267	232	641	241
Razem	827	1604	1033	1457

6. ZADRZEWIENIA ŚRÓDPOLNE

Ekologiczne i gospodarcze funkcje naturalnych i celowych zadrzewień w krajobrazie rolno-leśnym są rozpoznawane i doceniane od dawna, zwłaszcza na terenach nadmiernie wylesionych oraz zagrożonych erozją wodną i wietrzną. Zadrzewienia śródpolne wraz z zalesieniami gruntów nieefektywnych w uprawie roślin polowych oraz narażonych na destrukcyjne działania opadów atmosferycznych, wiatrów i agrotechniki, stanowią główne zadanie fitomelioracji (rekultywacji) krajobrazu. Merytoryczne i praktyczne podwaliny w tym zakresie dla Wielkopolski stworzył i realizował Dezydery Chłapowski w początkowych latach XIX wieku. Badania, wdrożenia i upowszechnianie wiedzy w tym zakresie realizowali głównie: Instytut Badawczy Leśnictwa w Warszawie, Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu, Instytut Dendrologii PAN w Kórniku, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach oraz niektóre uczelnie rolnicze.

Większość badań poświęcono wpływowi zadrzewień śródpolnych na agroklimat i plonowanie roślin [Wilusz 1956; Waligóra 1985], przeciwoerozyjnej ochronie [Józefaciuk 1999; Ziemiński, Józefaciuk 1965], ochronie różnorodności biologicznej [Ryszkowski 1995; Karg, Ryszkowski 1996].

Na zlecenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej opracowano ekspertyzę „Ocena potrzeb zadrzewieniowych w Polsce i określenie zasad ich kształtowania w aspekcie programów rolno-środowiskowych” [Ryszkowski i in. 2002]. Ocenę potrzeb sporządzono według 49 województw byłego podziału administracyjnego.

Oprócz tabelarycznego i opisowego przedstawienia potrzeb zadrzewień omówiono następujące zagadnienia:

- 1) formy zadrzewień i zasady ich stosowania w kształtowaniu krajobrazu rolniczego,
- 2) zasady wprowadzania i pielęgnacji zadrzewień,
- 3) warunki ekonomiczne wprowadzania i utrzymania zadrzewień śródpolnych,
- 4) znaczenie zadrzewień śródpolnych dla polityki ekologicznej kraju.

7. PODSUMOWANIE

Oto najważniejsze konkluzje w podsumowaniu ekspertyzy:

- 1) zadrzewienia stanowią niezbędny czynnik uzupełniający Krajowy Program Zwiększania Lesistości, ponieważ zwiększają odporność krajobrazu na zagrożenia oraz sprzyjają utrzymaniu różnorodności biologicznej na obszarach rolniczych;
- 2) program zadrzewień wychodzi naprzeciw rekomendowanym przez Unię Europejską zasadom wyłączenia gruntów rolnych z produkcji;
- 3) zadrzewienia powinny być wprowadzane do programów gospodarki przestrzennej i stać się jednym z ważniejszych elementów polityki ekologicznej państwa;
- 4) program zadrzewień nie będzie jednak realizowany, jeżeli nie zostaną wprowadzone odpowiednie systemy bodźców ekonomicznych dla użytkowników gruntów rolnych.

Wymienione konkluzje są bardzo zasadne, ale stwierdzić trzeba, że bez niezbędnych uregulowań prawnych, finansowych i administracyjnych nie jest i nie będzie realizowany nie tylko wniosek 4, lecz także cały program.

8. WNIOSKI

1. Ochrona i odnowa lasu oraz zalesianie nieużytków (leśna rekultywacja) wraz z racjonalną gospodarką zasobami leśnymi mają solidne podstawy prawne i organizacyjne począwszy od odzyskania niepodległości (okresu międzywojennego).
2. Dynamika realizacji krajowego wzrostu lesistości, począwszy od roku 1946, wykazuje dużą fluktuację, powodowaną głównie przez zmienność społeczno-politycznych i gospodarczych uwarunkowań.
3. Największy wzrost lesistości kraju uzyskano w czasie obowiązywania ustawy z roku 1960 o zagospodarowaniu lasów i nieużytków niestanowiących własności państwa oraz niektórych nieużytków państwowych (Dz. U. Nr 29, poz. 166) uchylonej w 1979 r. oraz po zniesieniu obowiązkowych dostaw płodów rolnych dla państwa (rok 1971).
4. Zniesienie obowiązku dostawy płodów rolnych dla państwa w 1971 r. przyczyniło się do minimalizacji zalesień gruntów niepaństwowych, które trwało do roku 1999. Zmiana ustroju społeczno-politycznego spowodowała wyraźny wzrost zalesień gruntów niepaństwowych do roku 2003 włącznie.
5. Korzystne przepisy ustawy o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (z roku 2001) sprawiły, że w latach 2001 – 2003 zalesiano 11,5 do 17,3 tys. ha gruntów rolnych

rocznie. Zniesienie tej ustawy (w styczniu 2004 r.) na rzecz ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. Nr 229, poz. 2273) spowodowało gwałtowny spadek zalesień na gruntach niepaństwowych do poziomu 2944 ha w roku 2004 i 86 670 ha w roku 2005 wobec 14 tys. ha przewidywanych w KPZL.

6. Analogicznie duże spadki wykonania planowanych zalesień gruntów niepaństwowych (do poziomu 6,5 tys. ha w roku 2008 i 3,3 tys. ha w roku 2009) wobec 24 tys. ha przewidywanych w KPZL. W bardzo małym wymiarze zrealizowano też zalesienia gruntów lasów państwowych.
7. Daleko idące rozbieżności pomiędzy zalesionymi gruntami a wielkościami ujętymi w KPZL począwszy od roku 2004, to skutek fluktuacji uregulowań prawnych i chronicznego braku środków finansowych na realizację zadań ujętych w dokumentach państwowych.
8. Powyższe dane świadczą nie tyle o braku ekologicznej i gospodarczej potrzebie zalesień nieefektywnych gruntów rolnych i o odnowie lasów państwowych, ile o bezradności państwa w tym zakresie.

PIŚMIENNICTWO

- Ekologiczne skutki uprzemysłowienia Puław** (red. J. Siuta). 1987. IOŚ, Warszawa: 263.
- GORZELAK A. (red.) 1999. Zalesienie terenów porolnych. IBL, Warszawa: 174.
- GRZYWACZ A. 2002. Problemy zalesień w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Post. Nauk Roln. 3: 5–18.
- JÓZEFACIUK C., JÓZEFACIUK A. 1999. Ochrona gruntów przed erozją. Poradnik. IUNG, Puławy: 109.
- KARG J., RYSZKOWSKI L. 1996. Wpływ struktury krajobrazu rolniczego na bioróżnorodność i procesy biocenotyczne. W: Ekologiczne procesy na obszarach intensywnego rolnictwa (red. L. Ryszkowski, S. Bałazy). ZBSRiL PAN. Poznań: 21–31.
- Krajowy Program Zwiększania Lesistości. Aktualizacja.** 2003. Warszawa: 53.
- Las w środowisku naturalnym rejonów przemysłowych.** 1977. SITLID, Warszawa: 127.
- Leśne zagospodarowanie gruntów porolnych.** 1988. PTL, Warszawa: 129.
- ŁONKIEWICZ B. 1996. Problemy lesistości w planowaniu regionalnym. Prace IBL, ser. B 27: 5–33.
- NIEWIADOMSKI W. 1973. Lesistość i zadrzewienia a rolnictwo w Polsce. W: Mat. SITR „Kierunki intensywnego zagospodarowania gleb lekkich”. Wyd. Rol., Leśn., i Skupu PWRN w Gdańsku z 15–16.IX. 1973: 110–133.
- Oddziaływanie przemysłu na lasy.** Komisja ds. Gospodarczo-Leśnych przy MLiPD 1975, z. VII. PWRiL, Warszawa.

- RYSZKOWSKI L. 1995. Problemy ochrony różnorodności biologicznej w przestrzeni rolniczej. W: „Problemy różnorodności biologicznej”. Kom. Nauk. Człowiek i środowisko PAN. Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny: 95–112.
- RYSZKOWSKI L., BAŁAZY S., JANKOWIAK J. 2000. Program zwiększania zadrzewień śródpolnych. Post. Nauk Rol. 5: 83–106.
- SIUTA J. 1974. Kształtowanie przyrodniczych warunków rolnictwa w Polsce. PWN, Warszawa: 357.
- SIUTA J. 1996. Ekologiczno-produkcyjne wymogi zalesiania nieefektywnych gruntów rolnych. Prace IBL, ser. B 27: 6–19.
- SIUTA J. 2002. Ekologiczna zasadność zalesiania nieefektywnych gruntów rolnych. Post. Nauk Roln. 3: 75–80.
- SIUTA J., ZIELIŃSKA A., MAKOWIECKI K., SROKA L. 1987. Potrzeby dolesień. Mapa Polski w skali 1:1 000 000. Warszawa.
- SMYKAŁA J. 1988. Historia, rozmiar i rozmieszczenie zalesień gruntów porolnych w Polsce w okresie powojennym (1945–1987). Leśne zagospodarowanie gruntów porolnych. PTL, Warszawa: 5–15.
- STRZELECKI W., SOBCZAK R. 1972. Zalesianie nieużytków i gruntów trudnych do odnowienia. PWRiL, Warszawa: 352.
- SZUJECKI A. 1988. Ekologiczne aspekty odtwarzania ekosystemów leśnych na gruntach porolnych. Leśne zagospodarowanie gruntów porolnych. PTL, Warszawa: 37–62.
- TOMCZAK F. 2002. Wieś i rolnictwo a zalesianie gruntów porolnych i nieużytków. Post. Nauk Roln. 3: 27–40.
- WALIGÓRA J. 1985. Zadrzewienia. PWRiL, Poznań: 174.
- WILUSZ Z. 1956. Wpływ zadrzewień ochronnych na wilgotność gleb. Stosunki klimatyczno-glebowe Wielkopolski. Zesz. Prob. Nauk Rol. 7: 91–166.
- ZAJĄC S. 1999. Ekonomiczne i społeczne aspekty zalesiania gruntów rolnych. Mat. Rady Leśnictwa przy MOSZNiL. Monografia 3: 1–11.
- ZIEMNICKI S., JÓZEFACIUK C. 1965. Erozja i jej zwalczanie. PWRiL, Warszawa: 298.